

ROBERT DEVETAK*

Družbene značilnosti Goriške in Kranjske, kot jih je v delu *Nektere opazke ruskega profesorja* predstavil Baudouin de Courtenay

IZVLEČEK

Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929) je bil poljski jezikoslovec, ki je velik del svoje raziskovalne dejavnosti posvetil preučevanju slovenskih narečij in jezikovnih značilnosti, pri čemer se je posebej osredotočil na zahodni slovenski etnični prostor (Goriška, Rezija in Terska ter Nadiška dolina). Prispevek se bo podrobneje posvetil njegovemu prvemu raziskovalnemu obisku na območju dežel Goriške in Gradiške ter Kranjske v drugi polovici leta 1872 in začetku leta 1873. Poseben poudarek bo namenjen predstavitvi in odzivu okolja na Courtenayjevo terensko delo. Poleg tega bodo predstavljeni njegovi zapisi z naslovom *Nektere opazke ruskega profesorja* o goriški in kranjski družbi, ki jih je objavil v podlistkih časopisa *Soča*. Gre za zanimiv in mestoma kritičen pogled na slovensko okolje s strani tujca, izpostavljeni pa bodo izseki o gospodarskih in socialnih razmerah, vprašanja, povezana z narodno identiteto in identifikacijo, ter vloga žensk v družbi.

KLJUČNE BESEDE

Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay, Goriška in Gradiška, Kranjska, *Nektere opazke ruskega profesorja*

ABSTRACT

SOCIAL FEATURES OF GORIZIA AND CARNIOLA AS PRESENTED IN *NEKTERE OPAZKE RUSKEGA PROFESORJA* BY BAUDOUIN DE COURTENAY

Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929) was a Polish linguist who devoted a significant part of his research to Slovenian dialects and their linguistic features by largely focusing on the western Slovenian ethnic area (Gorizia, Resia as well as the Torre/Ter Valley and the Natisone/Nadiža Valley). The article focuses on his first research visit to the provinces of Gorizia and Gradisca and Carniola in the second half of 1872 and early 1873. Emphasis is on describing the local environment and its reception of Baudouin de Courtenay's fieldwork. The article also presents his records, titled *Nektere opazke ruskega profesorja* (A Few Observations Made by a Russian Professor), about society in Gorizia and Carniola, which he published in the feuilleton of the newspaper *Soča*. His writings offer an interesting and sometimes critical view of Slovenian environment from the perspective of a foreign observer. The article focuses on the segments describing the economic and social conditions, questions regarding national identity and determination as well as the role of women in society.

KEY WORDS

Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay, Gorizia and Gradisca, Carniola, *Nektere opazke ruskega profesorja* (A Few Observations Made by a Russian Professor)

* doc. dr., Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Slovenija; Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko, Nova Gorica, Slovenija, robert.devetak@inv.si, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5098-5392>.

UVOD

Leta 2023 je minilo 150 let od prvega obiska poljskega jezikoslovca Jana Ignacyja Niecisława Baudouina de Courtenayja na slovenskem etničnem ozemlju. Courtenay je bil eden najpomembnejših slovanskih jezikoslovcev na prehodu iz 19. v 20. stoletje. (Zahodno)slovenski prostor je obiskal petkrat – v letih 1872/73, 1877, 1890, 1892/93 in 1901 – ter izvedel več obsežnih terenskih raziskav, ki so služile za pripravo in objavo več znanstvenih besedil. Njegovo bogato delovanje in življenjsko pot obravnavajo številna besedila v več jezikih.¹ Izpostavimo lahko predvsem njegove raziskave v Reziji.²

Prispevek se bo osredotočil na njegov prvi prihod na Slovensko med junijem 1872 in januarjem 1873. V tem obdobju je izvedel obsežno terensko raziskavo na Goriškem in Gradiškem ter Kranjskem. Poudarek ne bo na jezikoslovnem delovanju, temveč na njegovi predstavitvi in razumevanju tamkajšnje družbe, ki jo je Courtenay spoznaval v tem obdobju ter opisal v podlistku goriškega časopisa *Soča*, z naslovom *Nektere opazke ruskega profesorja*. Leta 1873 je celotno besedilo izšlo še v knjižni obliki. Poljak iz ruskega carstva, ki se je hitro in uspešno integriral v novo okolje, v svojih zapisih podaja zanimiv ter kritičen vpogled v tamkajšnje družbene, ekonomske in narodnostne razmere. Podlistek je v času izhajanja na Goriškem doživel odmev in v določenih krogih tudi kritiko. V prispevku bodo posebej izpostavljeni trije elementi, ki jih je zaznal Courtenay in ponujajo vpogled zunanjega opazovalca na goriško in kranjsko družbo z začetka 70. let 19. stoletja. Predstavljene bodo gospodarske in socialne razmere, vprašanja, povezana z narodno identiteto in identifikacijo, ter vloga žensk v družbi.

KRATEK ŽIVLJENJEPIS

Courtenay se je rodil 13. marca 1845 v kraju Radzymin v vzhodnem delu današnje Poljske, takrat delu ruskega carstva. Leta 1862 je maturiral na realni gimnaziji v Varšavi in v mestu nadaljeval študijsko izobraževanje na filološko-zgodovinskem oddelku Glavne šole (*Szkoła Główna*). Leta 1866 je postal magister filološko-zgodovinskih znanosti, a se je nadalje usposabljal še v

Leipzigu, Pragi, Jeni, Berlinu in Sankt Peterburgu. Doktoriral je leta 1875 v Sankt Peterburgu, in sicer z nalogo *Opyt fonetiki rez'janskih govorov (Poskus fonetike rezijanskih govorov)*. Uveljavil se je kot raziskovalec, a tudi kot univerzitetni profesor. Poleg obsežnih terenskih raziskav, ki jih je izvajal celotno kariero, je predaval na več univerzah v Rusiji (Sankt Peterburg, Kazan, Tartu), na Avstro-Ogrskem (Krakov) in po prvi svetovni vojni na Poljskem (Varšava). Bil je aktiven v ruskem javnem in političnem življenju. V številnih publicističnih in drugih objavah se je zavzemal za enakopravnost ter priznanje vseh narodnosti, svobodo tiska in ločitev cerkve od države. Aktivno se je boril tudi proti antisemitizmu in smrtni kazni. Zaradi tovrstnih aktivnosti je prišel v spor z rusko oblastjo. Leta 1914 je bil zaradi brošure *Nacionalnyj i territorialnyj priznak v avtonomii (Nacionalni in territorialni vidik avtonomije)*, v kateri se je zavzel za enakopravnost manjšinskih skupnosti v carstvu in za pravico do samoodločbe, obsojen na dve leti zapora. V zaporu je sicer preživel le devet tednov, a se je moral odpovedati profesuri v Sankt Peterburgu. V študijsko okolje se je lahko kot izredni profesor vrnil po februarjski revoluciji leta 1917, a se je naslednjega leta zaradi oktobrske revolucije z družino preselil na Poljsko. Tudi v novi državi je nadaljeval s svojimi akademskimi in političnimi aktivnostmi. Manjšinske skupnosti so ga leta 1922 zaradi njegovih dotedanjih prizadevanj brez njegove vednosti predlagale za kandidata za prvega predsednika nove poljske države. Kandidatura ni bila uspešna, a nam predlog kljub temu veliko pove o njegovi vlogi v takratni družbi. Umril je 3. novembra 1929 v Varšavi.³

Courtenayjevo akademsko kariero je zaznamovalo jezikoslovje, ki mu je bil predan že od najstniških let.⁴ Bil je specialist za sanskrt, latinščino, slovanske, baltske, turške in ugrofinske jezike ter za esperanto. Njegova bibliografija, ki je nastajala več kot šest desetletij, obsega več kot 600 enot, od tega jih je okoli 400 posvečenih jezikoslovju, 40 pa je slovenističnih. Veliko pozornosti je posvetil raziskovanju slovenskih, hrvaških, poljskih, slovaških in litovskih narečij. Za slovenski prostor je pomemben predvsem zato, ker je s terenskim delovanjem in objavami vzpostavil znanstveno podlago za preučevanje slovenskih narečij. Posebej lahko izpostavimo obsežno in pomembno delo, ki ga je opravil med slovensko skupnostjo v Kraljevini Italiji, predvsem v Reziji.⁵ V času svojih petih obiskov širšega slovenskega prostora je zbiral na-

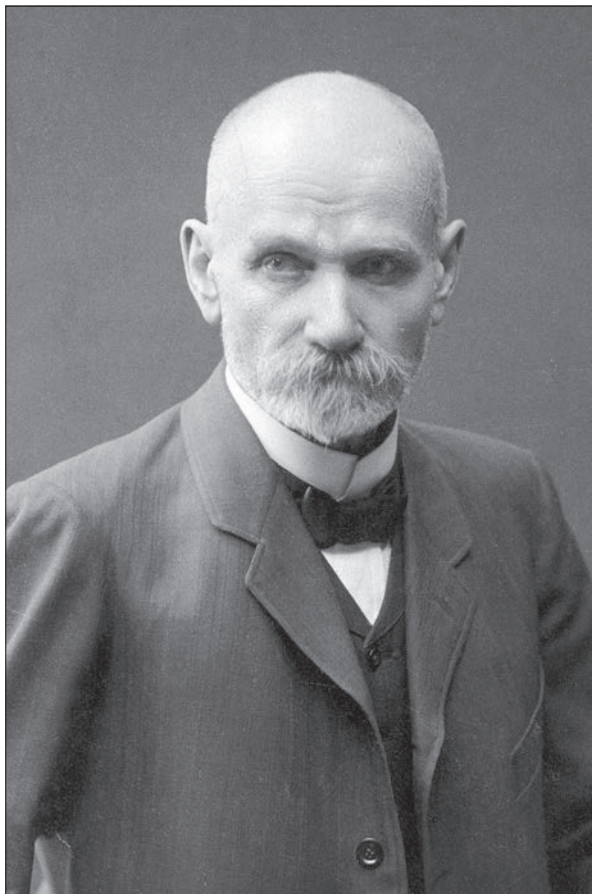
1 Glej: Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. III–128; Kenda-Jež, Baudouin de Courtenay, str. 187–192; Cürkina, I. A. Baudouin de Courtenay, str. 117–138; Priestly, Baudouin de Courtenay, str. 233–240. V italijanščini so objavili več študij, vezanih na njegovo delovanje v Reziji in Beneški Sloveniji: Spinozzi Monai, *Il Glossario*; Spinozzi Monai, *Lingue in contatto*, str. 145–154.

2 Dapit, Delo Jana Baudouina, str. 139–154; Lenček, *Jan Baudouin*.

3 Kenda-Jež, Baudouin de Courtenay, str. 187–193.

4 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. III.

5 Kenda-Jež, Baudouin de Courtenay, str. 188.

Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay
(wikipedija).

rečno-etnografsko gradivo, ki mu je služilo za pravo številnih jezikoslovnih, a tudi zgodovinsko-etnoloških študij.⁶ Med najpomembnejše šteje mo *Poskus fonetike rezijanskih govorov* (1875), *Rez'ja i Rez'jane* (*Rezija in Rezijani*, 1876), *Bohinjsko-posavskij govor* (*Bohinjsko-posavski govor*, 1877), *Der Dialekt von Cirkno* (*Kirchheim*) (*Cerkljansko narečje*, 1884), *Sprachproben des Dialektes von Cirkno* (*Kirchheim*) (*Jezikovni vzorci cerkljanskega narečja*, 1885), *O slavjanah v Italii* (*Slovani v Italiji*, 1893) in *Sull'appartenenza linguistica ed etnografica degli Slavi del Friuli* (*O jezikovni in etnografski pripadnosti Slovanov v Furlaniji*, 1900). Vzpostavil je pristne stike s številnimi najvidnejšimi slovenskimi intelektualci in narodnimi delavci. Med njimi najdemo Davorina Trstenjaka, Ivana Trinko, Antona Aškerca, Matijo Murka in Stanislava Škrabca.⁷

RAZISKOVALNA DEJAVNOST V LETIH 1872–1873 NA GORIŠKEM IN KRANJSKEM

Prvi stik s slovenstvom je Courtenayju omogočila štipendija ruskega ministrstva za izobraževanje, na to območje pa ga je usmeril njegov štu-

dijski mentor, filolog Izmail I. Sreznjevski,⁸ ki je v začetku 40. let 19. stoletja tudi sam raziskovalno deloval na Slovenskem in preučeval značilnosti različnih slovenskih narečij.⁹ Za prvo okolje, kjer je želel izvajati svoje raziskave, si je izbral deželo Goriško in Gradiško, kot izhodiščno točko pa njeno središče – Gorico. Šlo je za majhno, a narodnostno in kulturno izrazito heterogeno okolje oziroma za stičišče romanskega, slovanskega in deloma germanskega sveta. Na območju so sobivale slovenska, furlanska, italijanska, nemška in judovska skupnost,¹⁰ njihova dinamika pa je bila za Courtenayja še posebej zanimiva.¹¹ Okolje je bilo v začetku 70. let 19. stoletja še večinoma indiferentno za narodnostne konflikte.¹² Narodnostna heterogenost je zaznamovala predvsem mesto Gorica, kjer so skupaj živele vse najvidnejše narodne skupnosti.¹³ Šlo je za edino pravo urbano središče v deželi, ki je imelo leta 1880 okoli 20.000 prebivalcev.¹⁴ Vodilno vlogo v mestu in deželi je imela italijanska skupnost, h kateri so pogosto prištevali tudi Furlane, ki pa je bila v začetku 70. let 19. stoletja še razmeroma tolerantna do slovenske skupnosti, predvsem zato, ker njen primat ni bil ogrožen ter je imela v rokah osrednje gospodarske in politične vzvode ter institucije. Kljub temu je aktivno zavirala poskuse Slovencev v deželi po enakopravni uporabi jezika v javnem prostoru in javnih institucijah.¹⁵ Slovenska skupnost je bila še na začetku svojega razvoja in utrjevanja vloge v mestu, a je že imela dobro razvito kulturno dejavnost v obliki nekaterih društev, med katerimi je izstopala predvsem čitalnica.¹⁶ Zelo aktivno je bilo tudi politično delovanje slovenske skupnosti, ki sta ga v tem času zaznamovala ostra polarizacija ter ideološki boj med liberalnim in konservativnim taborom.¹⁷ Vse bolj je bilo mogoče čutiti tudi odpor proti italijanski vlogi v mestu in deželi, z zahtevami po enakopravnem političnem delovanju ter upoštevanju jezikovnih pravic v izobraževalnem sistemu in javni upravi.¹⁸ Poleg omenjenih so imeli v Gorici velik pomen še nemško govoreče prebivalstvo, ki je imelo posebno vlogo predvsem zaradi političnih in upravnih funkcij ter gospodarske moči.¹⁹

8 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. III.

9 Zajc, Izmail Ivanovič Sreznjevski, str. 65–84.

10 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 40–48.

11 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. II2.

12 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 223–231.

13 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 45–47.

14 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 46.

15 Devetak, *Razvoj slovenske prisotnosti*, str. 383–386.

16 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 161–167.

17 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 239–277.

18 Devetak, *Boj za slovenske*, str. 363–366.

19 Batič, *Paradies am Isonzo*, str. 93–96.

6 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. II4–II21.

7 Kenda-Jež, Baudouin de Courtenay, str. 187.

Gorica v obdobju Avstro-Ogrske
(Zbirka razglednic Goriške knjižnice
Franceta Bevka).

V ta pester konglomerat jezikov, kultur in ve-roizpovedi je Courtenay prispel aprila 1872. Na poti do Gorice se je ustavil na Dunaju, v Gradcu, Mariboru, Ponikvi, Celju in Ljubljani, kjer se je srečal z nekaterimi slovenskimi politiki in intelektualci – Franom Levstikom, Gregorjem Kerkom, Josipom Jurčičem, Trstenjakom in Janezom Bleiweisom.²⁰ Ti stiki so mu omogočili seznanitev s slovenskim jezikom ter družbeno-političnimi razmerami, kar mu je pomagalo pri večmesečnem delu, ki je sledilo na Goriškem in Kranjskem. V Gorici se je hitro in uspešno integriral v lokalno javno življenje. Navezal je stike z lokalnimi slovenskimi intelektualci in političnimi delavci, na primer Franom Erjavcem, Franom Levcem, Štefanom Kocijančičem, Viktorjem Dolencem ter Karlom Lavričem, ki so mu predstavili lokalno okolje in mu tudi kasneje pomagali pri raziskovalnem delovanju v deželi. V le nekaj tednih se je dovolj dobro naučil slovenskega jezika, da je lahko samostojno izvajal terensko delo.²¹ Učil se je tudi italijanščine in se spomladi 1873 dodatno izpopolnjeval v Milanu pri enem od vodilnih italijanskih jezikoslovcev tega časa, Graziadiu Isaii Ascoliju.²² Aktivno se je vključil v goriško čitalnico, kjer so ga predvsem dijaki in študenti sprejeli z odprtimi rokami. V okviru društva je zanje organiziral krožek učenja ruskega jezika ter priskrbel večje število izvodov različnih ruskih knjig, priročnikov, slovarjev in notno gradivo ruskih pesmi.²³ Bivanje v Gorici med aprilom in avgustom 1872 je pri Courtenayju pustilo dober vtis, saj se je svojim goriškim znancem za to izkušnjo zahvalil v Soči: »Nič več si ne želim, samo da bi povsod srečal to odkritosrčnost in resnično prijaznost, katero sem

našel med goriškimi Slovenci sploh, posebno pa med slovenskimi dijaki v Gorici.«²⁴

Z raziskovalnim delom, ki se je osredotočalo na popis različnih slovenskih narečij in etnoloških podatkov, je pričel v poletnih mesecih 1872, najprej v Vipavski dolini. Avgusta in septembra je bil na Kranjskem, kjer je obiskal več krajev v okolici Bleda in Bohinja. Jeseni se je vrnil na Goriško, kjer je deloval na Cerkljanskem in Tolminskem. Nazadnje je na prehodu iz leta 1872 v 1873 raziskoval še v okolici Gorice in Brdih. Maja 1873 je zapustil Gorico ter se odpravil raziskovat slovenska narečja v Beneško Slovenijo in Rezijo.²⁵ Vse terenske raziskave je opravil peš.²⁶ Svoje raziskovalno delo je goriški javnosti najavil v Soči, v članku pa je uredništvo časopisa vse zainteresirane osebe prosilo za pomoč in sodelovanje: »(Gosp. Iv. Baudouin de Courtenay), profesor petrogradske univerze, potuje po Slovenskem in študira posamezna narečja slovenskega jezika ter nabira pravlice, pesmi, pregovore, zastavice i. t. d. Vse to je velike važnosti za jezikoslovce. Namen učenega profesorja, kateri se je v malo tednih našega jezika tako dobro naučil, da ga že precej gladko govori je, da po dovršenem potovanju, objavi po tisku nabrano tvarino ter zloži posebno delo o slovenskih naračijih. – Zatorej ga priporočamo prav gorko vljudnosti vsih slov. rodoljubov, da ga izvolijo povsod prijazno sprejeti in podpirati.«²⁷ Podobno kot v Soči je poleti 1872 za pomoč javnosti zaprosil v kranjskem časopisu *Slovenski narod*.²⁸ V zameno za podporo je Courtenay v Soči objavil že omenjeno serijo podlistkov, v katerih je vestno beležil in obveščal bralstvo o svojem potovanju in delu na zahodnem slovenskem ozemlju. Uredništvo Soče je ob pričetku izhajanja podlistka zapisalo: »Je pa

20 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. 112.

21 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. 113.

22 Lenček, Jan Baudouin, str. 8.

23 Čurkina, I. A. Baudouin de Courtenay, str. 120–121.

24 Soča, 22. 8. 1872, št. 34.

25 Čurkina, I. A. Baudouin de Courtenay, str. 123.

26 Čurkina, I. A. Baudouin de Courtenay, str. 124.

27 Soča, 27. 6. 1872, št. 26.

28 *Slovenski narod*, 6. 8. 1872, št. 90.

zelo interesantno izvedeti, kako so sprejemali kmetje in izobraženi krogi moža, ki sam in peš potovaje po naši deželi študira naš jezik in opazuje značaj slovenskega naroda.«²⁹ V teh zapisih, ki so izhajali med 19. decembrom 1872 in 17. julijem 1873, lahko spoznamo izzive, na katere je Courtenay naletel pri terenskem raziskovanju in soočanju z okoljem, ki ga je preučeval.

Njegovo delo je zajemalo pogovore in popise narečij lokalnih prebivalcev, ki jih je srečeval na poti. Raziskava je bila usmerjena na kratke, a intenzivne popise v obliki pogovorov z domačini na čim večjem zemljepisnem območju.³⁰ Pri delu pa je naletel na širok spekter odzivov, ki so segali od prijetnih izkušenj in pomoči do nasilnih groženj ter nezaupanja. Velikokrat so bili odvisni od izobrazbe sodelujočih, pogojeni pa z edinstvenostjo izkušnje, saj je bil za veliko večino stik oziroma vključitev v tovrstno raziskovalno delo, ki je zajemalo številna vprašanja in pogovor, nekaj povsem novega. To je v svojih zapisih izpostavil tudi Courtenay: »Ti pa, ki so meni verovali, niso pa vendar mogli zastopiti, zakaj jaz pobiram pravljice, pesni in druge enake stvari. Gotovo, nij mogoče se temu čuditi; kajti celo mej omikanci celega sveta je prekleto malo ljudij, ki bi znali razumeti teoretični interes in teoretično ravnanje z neko stvarjo.«³¹ Lepo so ga sprejeli predvsem v urbanih središčih, v okolici Gorice in na Gorenjskem. V največji meri so mu pomagali intelektualci, duhovniki, dijaki in študenti.³² Težave pri iskanju sogovornikov in sogovornic je imel pogosto v ruralnih okoljih, najbolj na Cerkljanskem in Tolminskem, kjer se je soočil z nerazumevanjem svojega dela, ki so ga poleg slabe izobrazbe pogojevali še odmaknjenost od večjih urbanih središč, strah pred neznanim in delovanje oblasti v preteklosti. O tem je zapisal: »Skoro nobeden nij slišal, da bi kedo hotel poznati in popisati neko reč, na primer dijalekte, le zarad tega, da bi jo poznal. Skoro nobeden nij slišal, da bi kakošna vlada trosila denar na podobne stvari.«³³ Tamkajšnje prebivalstvo ga je posledično označevalo s številnimi imeni in izrazi, med katerimi najdemo tudi italijanski/nemški vohun, norec, antikrist, rubežnik, vodja razbojnikov, berač in slepar.³⁴ »Tako mej drugim so me imeli za peklenškega agenta, kateri kupava duše za Luicifera, in ena ženska v Malih Žabljah, ko sem zapisal njeno ime, se je začela strašno jokati, češ, da je dušo hudiču prodala. Nekteri starši v Ajdovščini so teplji svoje otroke za to, ker so hudiču

29 Soča, 19. 12. 1872, št. 51.

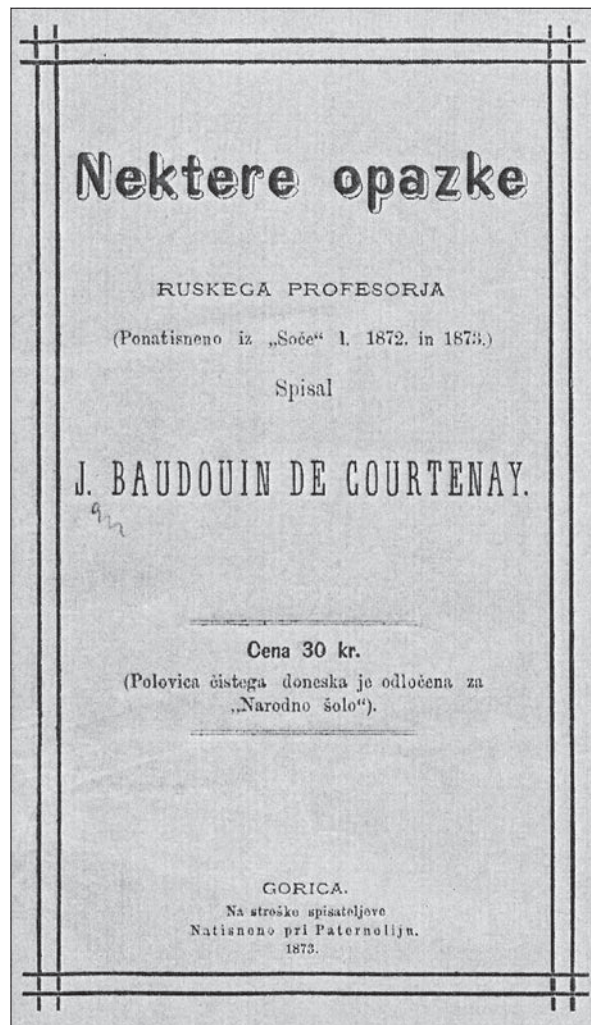
30 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. 114.

31 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 5.

32 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. 114.

33 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 28.

34 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 26–29.

Naslovnica dela *Nektere opazke* ruskega profesorja (dLib).

pravljice pripovedavali in so vzeli od njega solde; te solde so morali ubogi otroci vreči proč od sebe. Drugi pa v Ajdovščini niso hoteli govoriti z manoj iz uzroka, da nočejo nobene nove vere in da so se svojo zadovoljnini.«³⁵ Številni pa se le niso želeli javno izpostaviti: »Nekteri izmej njih so se bali, da bi jih ne popisal, da bi ne prišli v 'cajtenge'. — To so bili še najbolje omikani. Najhuje zarobljeni pa so imeli velik strah vsled vraže, da se na ta način podpišejo hudiču ter zgubijo dušo. Toda, kakor eno, tako tudi in drugo je bilo dosta redko. Najnavadnejši uzrok tega nasprotovanja, da bi ne zapisaval imen, je bil neki neodločen, lažnjiv strah, o katerem dotičen individuum sam nij znal povedati, zakaj ga ima, sploh strah pred pisanim, strah pred javnostjo.«³⁶ Skepsa in nezaupanje sta vodila tudi v navzkrižja z orožništvom, ki ga je večkrat ustavilo, popisalo in zaslišalo.³⁷ Poleg vsega naštetega je zaradi zapisa o stanju duhovščine, s katero je

35 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 5.

36 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 56.

37 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 10–11.

imel na poti precej stikov, prišel v spor s konservativnim političnim taborom na Goriškem in se nehote vključil v deželni ideološki konflikt med mladoslovenci, ki so se zbirali okoli časopisa *Soča*, in staroslovenci, ki so izdajali časopis *Glas*. Courtenay je nekatere duhovnike, s katerimi je prišel v stik, označil za ošabne in neprijazne, za večino pa je podal pozitivno mnenje. Konservativni tabor je zmotilo predvsem to, da je prispevke objavljaj v časopisu političnih nasprotnikov, pa tudi del zapisa: »Kakor veliko druge gospode, tako so tudi nekteri duhovni mislili, da me morajo postreči z jedmi in s pijačami, ter da mi bo zadostovalo to, kedar bom sit. Marsikteri nij, kolikor se mi zdi, celo verjel, da jaz odkritosrčno nočem piti, in da mi sploh nij toliko mar za jedi in pijače, kolikor za to, da bi spoznal krajni dialekt in druge v zvezi s tem nahajajoče se stvari. Nekteri pa, če so tudi verjeli in zastopili namen mojega potovanja, nijso mi bili vendar v stanu nič pomagati, ker nijso znali, kamo bi me peljali in s kakim možem al pa ženo bi me spravili v kup, da bi mogel slišati od njih neko povest ali pa nekaj podobnega v domačem dialektu.«³⁸ Proti njemu je ostro nastopil predvsem Štefan Kociančič, ki je podvomil o ustreznosti Courtenayjevega znanstvenega dela, zmotilo pa ga je še, da naj bi raziskovalec duhovnike prikazal kot negostoljubne in neprijazne.³⁹ Courtenay mu je odgovoril v podlistku z dolgim zapisom, v katerem je izpodbijal trditve dopisnika, ki ga je označil za advokata duhovnikov. Poleg tega se je poskušal distancirati od lokalnih ideoloških bojev, v katere so ga v časopisju neprostovoljno potegnili.⁴⁰ Kociančič je na ta zapis odgovoril z obsežnim člankom, v katerem je dodatno razdelal svoje poglede na Poljakovo delovanje in zaključil z besedami: »Po mojem popolnoma subjektivnem mnenji Vaše opazke ne dajejo časti naši deželi in ji ne pomagajo k časti, ampak jo delajo smešno in zaničljivo pred svetom.«⁴¹ Kasneje sta zbližala svoje poglede in si dopisovala.⁴²

POGLED NA DRUŽBENE RAZMERE

Čeprav je Courtenay znan predvsem po delu na področju jezikoslovja, ga lahko označimo tudi za kritičnega opisovalca predvsem goriške, a tudi širše slovenske družbene stvarnosti začetka 70. let 19. stoletja. Del omenjenih zapisov, ki so bili objavljeni v *Soči*, se je osredotočal na popis folklornih, družbenih, gospodarskih, socialnih in narodnostnih značilnosti ter razmer na Gori-

škem in Kranjskem. Podajajo vpogled v slovensko družbeno mentaliteto, s poudarkom na ruralnih oziroma perifernih območjih, ki so bila v času Courtenayjevega obiska zaznamovana s slabo izobrazbo, nerazvitim gospodarstvom, nizkim standardom in narodnostno indifferenco.⁴³ Kot je izpostavil, je želel do ljudi in prostora pristopati karseda objektivno in znanstveno: »Jaz samo popisujem to, kar sem čul in videl. Pri tem moram naznaniti, da jaz hočem biti fotograf (sicer sem le fotograf mojster-skaza), ne pa slikar, zatorej tudi nič ne olepšam, nič ne okinčam.«⁴⁴ Osredotočili se bomo predvsem na njegovo predstavitev socialnih in narodnostnih razmer ter položaja žensk.

Eden bolj izpostavljenih vidikov, ki se pojavlja v zapisih, so slabe socialne razmere, predvsem na podeželju. Območja, ki jih je Courtenay obiskal, so bila večinoma slabše razvita in pogojena s krizami, ki so zaznamovale zlasti kmetijski sektor. Šlo je za preplet lokalnih in globalnih razlogov, med katerimi lahko izpostavimo neprimerno infrastrukturo, slabo izobrazbo podeželskega prebivalstva, njegovo neprilagojenost na spremembe, skepso do uvajanja novosti in s tem povezano nizko produktivnost, visoko zadolženost ter neodpornost na vremenske ujme.⁴⁵ O pomenu cestne infrastrukture za razvoj okolja⁴⁶ je zapisal: »Najdemo večjo omiko ljudstva v ti okolici ali pa deželi, katera je bolj preskrbljena s cestami in z drugimi sredstvi komunikacije. V krajih, ležečih pri železnici ali pa vsaj pri veliki cesti, nij nikdar mogoča ta divjost in neotesanost, s katero se odlikuje večina prebivalcev raznih oddaljenih od cest gorjanskih kotov in pastirskih planin. Ta resnica se je tudi meni potrjevala na vsakem koraku.«⁴⁷ O tem je sklepal tudi na podlagi lastnega opazovanja in poudaril, da je najboljšje stanje zaznal v Vipavski dolini ter v krajih ob glavni cesti med Gorico in Trbižem. Kot najslabše razvita območja je označil dolino ob reki Bači in Cerkljansko.⁴⁸ Težke socialne razmere na podeželju so Courtenayja pretresle. Kot enega osrednjih elementov, povezanega s stagnacijo in nizkim standardom, je izpostavil problematiko alkoholizma, na katerega je pogosto naletel. »Ker pa Slovenci imajo svojo domačo trto, zatorej tudi pijo vino v taki množini, da se postranskemu opazovalcu zdi, kakor da bi mej njimi bilo v navadi tako rečeno organizirano pijanstvo. Je veliko Slovencev, kateri se številom izpitih kozarcev merijo narodnost kakega

38 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 38.

39 *Glas*, 21. 3. 1873, št. 12.

40 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 58–71.

41 *Glas*, 20. 6. 1873, št. 35.

42 Marušič, Štefan Kociančič, str. 25–27.

43 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. 121–122.

44 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 74.

45 Devetak, *Gospodarska kriza*, str. 282–287.

46 O pomenu učinkovitega cestnega omrežja za gospodarski razvoj gl.: Holz, Ceste, str. 49–53.

47 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 49.

48 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 49.

individuva. 'Kakov Slovenec ste Vi, kedar ne pijete vina?' tako se govori navadno vsakemu Slovencu, če ne pije.«⁴⁹ S slabimi življenjskimi razmerami je neposredno povezal pomanjkanje izobrazbe in poudaril pomen, ki ga je imela prisotnost izobraževalnih institucij za družbeni ter gospodarski napredek. Posebej kritičen je bil do razmer na Kranjskem.⁵⁰ Učinkovitejši šolski sistem se je na goriškem in kranjskem podeželju v začetku 70. let 19. stoletja šele pričel sistematično vzpostavljati.⁵¹ V slabšem položaju so bili predvsem višje ležeči predeli.⁵² Courtenay je izpostavil: »Največjo inteligencijo našel sem v vipavski dolini, česar uzrok je dobro stanje šol, čitalnic in cest. /.../ Mogočen faktor razširjanja omike so povsod te osebe, katere vsled lastnih jim opravil ali pa vsled revščine ne sedijo zmerom doma, ampak morajo hoditi okoli po svetu, pri čemer imajo priložnost videti in opazovati mnogo zanimivega in potem popisavati doma to, kar so videli. Potovanja veliko izobražuje vsacega človeka.«⁵³ Opozoril je tudi na pomen, ki so ga za razvoj izobrazbe, kulture in splošnega napredka imele čitalnice.⁵⁴ V tem obdobju so bile ključni prostor kulturno-političnega in narodnostnega delovanja Slovencev, s poudarkom na utrjevanju ter širjenju narodne zavesti. Kasneje so številne svoje delovanje usmerile še na politično in gospodarsko področje. Ustanavljali so jih tako v večjih urbanih naseljih kot po nekaterih vaseh. Uspešno so se razvile ravno na Goriškem – do leta 1870 jih je bilo na tem območju ustanovljenih dvajset. Vrhunec delovanja čitalnic so bila 60. leta 19. stoletja, a so ponekod uspešno delovale tudi v naslednjih desetletjih.⁵⁵ Courtenay je o njihovem pomenu zapisal: »Čitalnice, katerih vpliv na omiko vsega ljudstva, ne samo mladine, je brez dvombe jako mogočen, so se udomačile tudi samo na Goriškem, mej tem ko se na Kranjskem nahajajo le v večih središčih, v mestih, v velikih trgih i. t. p. /.../ Kar pa zadeva značaj in primerno važnost posebnih čitalnic za omiko celega ljudstva v dotičnem kraju, gotovo je, da največ koristijo v tem obziru čitalnice v teh vaseh, kder nij veliko gospode, ampak kder živijo skoro sami kmetje.«⁵⁶

Ravno z narodnostnim vprašanjem in statusom slovenskega jezika v goriški in kranjski družbi je povezan drugi izpostavljen vidik. V Courtenayjevih zapisih lahko zaznamo kritiko

in neodobranje odnosa, ki ga je lokalno prebivalstvo imelo do slovenskega jezika. Opazil je pogosto indifferenco in ponekod celo zavračanje uporabe materinščine v homogenih slovenskih okoljih. Izpostavil je, da se Slovenci hitro naučijo tujih jezikov: »Naučiti se v nekolikih mesecih govoriti na primer po laško ali po nemško ne predstavlja za Slovenca ali pa Slovenko nobene težave.«⁵⁷ Hkrati je v tem kontekstu podal zelo kritičen pogled in izpostavil servilen odnos do tujcev. »Koder sem le hodil po Slovenskem, povsod sem zapazil to prikazen, da skoro vsi Slovenci, če le znajo kak tuj jezik, rajše ga govorijo, nego svoj materin. Posebno pa velika večina slovenske gospode rajše izražuje svoje misli v 'regimentšprahi' ali pa v 'lingua italiana', nego v tako rečenem 'materinem jeziku'.«⁵⁸ Kot razlog za to je navedel prisotnost italijanščine in nemščine v upravi in birokraciji ter manjvreden odnos do slovenskega jezika, ki naj ne bi omogočal vzpona po družbeni lestvici.⁵⁹ Ponekod je bila nemščina ali italijanščina kljub večinski prisotnosti slovensko govorečega prebivalstva, kritikam in poskusom sprememb jezik uprave še v 80. letih 19. stoletja.⁶⁰ V 70. letih 19. stoletja se je narodna zavest med prebivalstvom, predvsem na podeželju, šele začela vzpostavljati, in sicer na podlagi aktivnega delovanja narodnih društev, časopisja, javnih dogodkov (taborov) in politične akcije.⁶¹ Za razvoj slovenske kulture na Kranjskem je bila pomembna predvsem čitalnica v Ljubljani,⁶² ki pa ob obisku Courtenayja, glede na njegov zapis, ni dajala takega vtisa. Poljaka je zmotil predvsem odnos do slovenskega jezika članov društva. »Ko sem bil enkrat v ljubljanski čitalnici, je bilo tam tudi zraven dosta odlične 'slovenske' gospode. Pa vendar ta 'slovenska' gospoda je govorila mej seboj le po nemško; samo s točaji i točajkami so ti gospodje kazali svoje 'rodoljublje', govoreči ž njimi v 'materinem' jeziku. Tudi z manoj so govorili ti gospodje slovensko, kajti, tujcem moramo kazati, da spoštujemo dragi nam materin jezik. Saj tudi vse demonstracije izvršujejo se v materinem jeziku. Tedaj notri v srci zaničevati slovenski jezik, na videz pa kazati strašno vnetost zanj, s temi besedami je izraženo obnašanje starše slovenske gospode z materinim jezikom.«⁶³ Izpostavljanje teh dogodkov v podlistku in kasneje v knjigi bi lahko označili kot kritiko slovenske narodne elite z namenom, da bi do vprašanja slovenskega jezika aktivneje pristopila.

49 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 47–48.

50 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 45–46.

51 Schmidt, *Osnovna šola*, str. 9–29; Pahor, *Pregled*, str. 236–247.

52 Devetak, *Razvoj osnovnega šolstva*, str. 199–216.

53 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 53–54.

54 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 46.

55 Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 158–178.

56 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 46.

57 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 35–36.

58 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 30.

59 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 34–35.

60 Devetak, *Društveno življenje*, str. 99–100.

61 Judson, *Do Multiple Languages*, str. 65–70.

62 Matič, *Čitalnice*, str. 25.

63 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 32.

Posebnost podlistka je daljši zapis o položaju žensk v slovenski družbi. Šlo je za enega prvih tako odločnih zapisov o ženskem vprašanju in pozivov k emancipaciji v slovenskem časopisu.⁶⁴ Courtenay je izrazil kritiko odnosa do žensk, ki ga je imela (moška) družba. Splošni pozivi k emancipaciji žensk na Slovenskem so bili v tem obdobju še redki,⁶⁵ njihova družbena vloga pa je bila v veliki meri potisnjena v okviru domačega okolja in skrbi za družino.⁶⁶ Courtenay je imel pozitiven odnos do emancipacije in je bralstvu predstavil razmere v tujini (Rusija, ZDA, Velika Britanija) ter jih primerjal s stanjem, ki ga je spoznal med terenskimi delom. Dodatno je soočil razmere v urbanih in ruralnih okoljih. Poudaril je tudi aktivno participacijo in intelektualne sposobnosti žensk, ki so sodelovale v njegovi raziskavi, ter predstavil primere njihovega dobrega poznavanja splošnih političnih in družbenih razmer.⁶⁷ Za pomoč se jim je javno zahvalil v časopisu. Takšen primer je bila zahvala Katinki Stanič iz Kanala: »G.-a Katinka Stanič iz Kanala poslala mi je dosta obilno narodnega blaga, zapisanega z mogočno natančnostjo v kanalskem dijalektu in zanimivega tudi oziroma na zapopadek.«⁶⁸ Courtenay je izpostavil pomen izobraževanja žensk ter zapisal: »Pa, kar se tiče omike in razvitja uma sploh, našel sem velikokrat več zdrave pameti in iskrene želje se izobraževati pri kmetijskih, nego pri gospoh. Kar se pa tiče znanja materinega jezika in izobraževanja se v njem, brezobzirno prvenstvo se mora priznati kmetijskim. Še marsiktera gospa slovenska ne zna brati po slovensko; pa, če tudi zna, ne rada bere, ker to nij 'nobel'. Kmetijske pa punce in žene, če le imajo čas, strašno rade bero slovenske knjige in časnike, ker sicer nobenega družega jezika ne znajo. Dostikrat so me prosile, da bi jim dal brati kakšno knjigo ali pa časnik.«⁶⁹ Opisal je težave, s katerimi so se srečevale ženske v družbi, tako v javnem kot družinskem okolju, pri čemer je bil kritičen predvsem do odnosa, ki so ga gojili moški do njih. Izpostavil je primere zaničevanja in nasilja nad ženskami, na katere je naletel med svojim delom. Odnose med spoloma je primerjal s suženjstvom, posebej kritičen pa je bil do obnašanja med, kot je sam zapisal, »omikano gospodo«.⁷⁰ Pozval je k ženski emancipaciji: »Tedaj uredničen je enakopravnosti se more vršiti le po mirni poti in namreč na ta način, da z ene strani nekatere bolj

pogumne ženske bodo jo neprenehoma javno tirjale, z drugo pa strani občutek za pravičnost in svobodna omika bosta vzbujala v možkih zmerom večo nagnjenost, zadostiti opravičenim tirjatvam ženskih. Pa vendar mislim, da napredek človeštva v tem obziru se bo vršil prokleto počasi.«⁷¹ Njegovi pozivi in zapisi o ženskem vprašanju so v javnosti zbudili norčevanje in negativne odzive, ki so jih neznani avtorji ter celo uredništvo *Soče* objavili v časopisu.⁷² Courtenay je bil kot intelektualec in oseba, ki je dobro poznala razmere v tujini, pri svojih pozivih po emancipaciji osamljen, saj slovenska družba še ni bila naklonjena spremembam, boj za emancipacijo pa je bil še v povojih in je večjo družbeno zaslonbo ter podporo dobil šele od konca 19. stoletja dalje.⁷³

SKLEP

Courtenay je svoje raziskovalno delo v letih 1872 in 1873 zasnoval zelo ambiciozno. Zbral je večjo količino podatkov, ki so bili podlaga za več jezikoslovnih objav, velik del pa ni bil nikoli objavljen, saj raziskovalcu ni uspelo učinkovito urediti zbranega gradiva.⁷⁴ Prvi obisk slovenskega prostora je bil temelj za več nadaljnjih raziskovalnih odprav, Courtenay pa se je pri svojem delu usmeril ne le na jezikoslovno raziskovalno delo, ampak je do okolja pristopal tudi v vlogi etnografa in antropologa. To je izpostavil v objavljenih podlistkih: »Slovenska dežela je sploh prva dežela, katero imam priliko poznavati, vsaj deloma, skoro v vseh obzirih.«⁷⁵ Pogled od zunaj, ki ga je v zapisih predstavil Courtenay, ponuja pogled tujca na družbene razmere ter dinamiko slovenskega prostora v obdobju, ki so ga zaznamovale pomembne gospodarske, politične in socialne spremembe. Govorimo o obdobju gospodarskih kriz, naraščajočega nacionalizma, ki je vse bolj vplival na slovensko-italijanske in slovensko-nemške družbenopolitične odnose, uvajanja industrijskih in tehnoloških inovacij ter pojava vprašanja emancipacije žensk. Številne od teh vidikov je Courtenay opazil in omenil v svojih zapisih ter slovenski družbi nastavljal ogledalo, na kar pa se vsi niso odzvali pozitivno. Prišlek, ki se je hitro prilagodil in vključil v slovensko okolje, je ob izvajanju raziskovalnega dela beležil dogodke, značilnosti in druge vidike območij, kamor ga je pripeljala pot. Tako on kot njegovo raziskovanje sta pogosto sprožala nerazumevanje v krajih, ki jih je obiskal, tako med domačini na terenu kot

64 Mihurko, *Evine hčere*, str. 165.

65 Budna Kodrič, *Žensko gibanje*, str. 17–20; Mihurko, *Evine hčere*, str. 91–93.

66 Vodopivec, *Kako so ženske*, str. 31.

67 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 18–19.

68 *Soča*, 29. 5. 1873, št. 22.

69 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 18.

70 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 13–14.

71 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 16.

72 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 27–28.

73 Verginella, *Vstop žensk*, str. 3–20.

74 Kenda-Jež, Jan Niecisław Baudouin, str. 115–116.

75 Courtenay, *Nektere opazke*, str. 60.

med bralci, ki so prebirali podlistek. Te izkušnje, ki jih je Courtenay dobil med večmesečnim delom, je na koncu svojih zapisov v precej negativnem in ciničnem tonu povzel v treh točkah: »1) da mi je samemu jako žal, da sem pisal vse te reči, katere sam štejem za velike neumnosti, 2) da sicer je meni popolnoma vse eno; 3) če pa komu v mojih opazkah kaj dopada ali ne dopada, to je reč njegovega okusa.«⁷⁶ Na ta način je izpostavil kritike, ki so nanj letele s strani obeh goriških političnih taborov in dela širše javnosti. Mnogi so bili nezadovoljni z opisi družbenih razmer, kot jih je videl Courtenay. Na to je odgovoril: »Da so moja popisovanja vzbudila mej mnogimi Slovenci nejevoljo in celo razkačenost, nij nič čudnega; kajti kakor 'mladi', tako tudi 'stari' Slovenci so vajeni, da bi je le brezobzirno hvaliti in hvalisati.«⁷⁷ Bralstvu je v zaključku podlistka obljubil, da ne bo več pisal »ničesa več po slovensko ne samo o duhovnih, celo o nobeni stvari ne.«⁷⁸

FINANCIRANJE

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P5-0409 z naslovom *Razsežnosti slovenstva med lokalnim in globalnim v začetku tretjega tisočletja*, ki ga financira ARIS.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Glas, 1873.

Slovenski narod, 1872.

Soča, 1872, 1873.

LITERATURA

Batič, Matic: »Paradies am Isonzo«: delovanje Heinriha Moritza Penna (1838–1918) v Gorici. *Kronika* 69, 2021, št. 1, str. 89–104.

Budna Kodrič, Nataša: Slovensko žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. *Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk* (ur. Nataša Budna Kodrič in Aleksandra Serše). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 16–27.

Courtenay, Jan Niecisław Ignacy Baudouin de: *Nektere opazke ruskega profesorja*. Gorica: Paternolli, 1873.

Čurkina, Iskra Vasil'evna: I. A. Baudouin de Courtenay in Slovenci. *Goriški letnik* 4/5, 1978, str. 117–138.

Dapit, Roberto: Delo Jana Baudouina de Courtenayja pri slovenskih skupnostih v Italiji. *Deloto na Krste Misirkov: zbornik od Međunarodniot naučen sobir po povod stogodišnjinata od izleguvanjetu na knjigata Za makedonckite raboti održan vo Skopje na 27–29 noemvri 2003 godina* (ur. Blaže Ristovski). Skopje: Make-

donska akademija na naukite i umetnostite, 2005, str. 139–154.

Devetak, Robert: Boj za slovenske šole in delovanje ženskih podružnic Družbe svetega Cirila in Metoda na Goriškem in Gradiškem v obdobju pred prvo svetovno vojno. *Zgodovinski časopis* 74, 2020, št. 3–4, str. 360–387.

Devetak, Robert: *Društveno življenje na Kanalskem v času Avstro-Ogrske*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2016.

Devetak, Robert: Gospodarska kriza na Goriškem in Gradiškem v letu 1879 ter ukrepi oblasti in dobredelnih institucij za njeno reševanje. *Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici* (ur. Petra Kolenc). Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 281–299. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610501701>

Devetak, Robert: Razvoj osnovnega šolstva in vplivi delovanja učiteljev na gospodarski razvoj sodnega okraja Kanal v obdobju Avstro-Ogrske. *Goriški letnik* 41, 2017, str. 199–216.

Devetak, Robert: Razvoj slovenske prisotnosti v goriškem javnem prostoru pred prvo svetovno vojno. *Zgodovinski časopis* 77, 2023, št. 3–4, str. 380–404. DOI: <https://doi.org/10.56420/Zgodovinskicasopis.2023.3-4.05>

Holz, Eva: Ceste – element gospodarskega razvoja v prvi polovici 19. stoletja?. *Kronika* 42, 1994, št. 2, str. 49–53.

Judson, Pieter M.: Do Multiple Languages Mean a Multicultural Society?: Nationalist »Frontiers« in Rural Austria, 1880–1918. *Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European Experience* (ur. Johannes Feichtinger, Gary B. Cohen). New York, Oxford: Berghahn Books, 2014, str. 61–82. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781782382652-006>

Kenda-Jež, Karmen: Baudouin de Courtenay, Jan Ignacy Niecisław (Ivan Aleksandrovič Boduën de Kurtenè). *Novi Slovenski biografski leksikon*, Zv. 2: B–Bla (ur. Barbara Šterbenc Svetina). Ljubljana: Založba ZRC, 2017, str. 187–193.

Kenda-Jež, Karmen: Jan Niecisław Baudouin de Courtenay: pogled v slovenski prostor skozi prizmo jezika. *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo: v zgodovinski perspektivi* (ur. Neža Zajc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017, str. 111–128.

Lenček, Rado L.: Jan Baudouin de Courtenay's concept of mixed languages. *Linguistica* 18, 1978, št. 1, str. 3–28. DOI: <https://doi.org/10.4312/linguistica.18.1.3-28>

Marušič, Branko: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.

Marušič, Branko: Štefan Kociančič in Baudouin de Courtenay. *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 14, 2017, str. 25–27.

⁷⁶ Courtenay, *Nektere opazke*, str. 75.

⁷⁷ Courtenay, *Nektere opazke*, str. 74.

⁷⁸ Courtenay, *Nektere opazke*, str. 70.

- Matić, Dragan: Čitalnice, »valilnice« slovenskih kulturnih ustanov. *Slovenska kronika XIX. stoletja, knj. II 1861–1883* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2003, str. 25–27.
- Mihurko, Katja: *Evine hčere: konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Nova Gorica: Univerza, 2009.
- Pahor, Drago: Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 235–337.
- Priestly, Tom: Baudouin de Courtenay as phonetician: His description of the zasopli vokali in the dialect of Rezia. *Slavistična revija* 37, 1989, št. 1, str. 233–240.
- Schmidt, Vlado: Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 9–29.
- Spinozzi Monai, Liliana: *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*. Udine: Consorzio Universitario del Friuli; San Pietroburgo: St. Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Science; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2009.
- Spinozzi Monai, Liliana: Lingue in contatto nella coscienza dei parlanti: un'applicazione del modello teorico di Jan Baudouin de Courtenay. *Annales* 16, 2006, št. 1, str. 145–154.
- Verginella, Marta: Vstop žensk v slovensko politično areno. *Ženske na robovih politike* (ur. Milica Antić Gaber). Ljubljana: Sophia, 2011, str. 3–20.
- Vodopivec, Peter: Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje: prispevek k zgodovini žensk v slovenskem prostoru (1848–1900). *Zgodovina za vse* 1, 1994, št. 2, str. 30–44.
- Zajc, Neža: Izmail Ivanovič Sreznjevski, prvi profesor slovanskih jezikov v Rusiji. *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo: v zgodovinski perspektivi* (ur. Neža Zajc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017, str. 65–84.

SUMMARY

Social Features of Gorizia and Carniola as Presented in *Nektere opazke ruskega profesorja* by Baudouin de Courtenay

Jan Ignacy Niecisław Baudouin de Courtenay (1845–1929) was one of the most important Slavic linguists at the turn of the twentieth century. The Pole, who lived and pur-

sued his education in the Tsardom of Russia, also actively studied Slovenian dialects, most notably those spoken in Resia and Schiavonia Veneta (modern Slavia Friulana/Beneška Slovenija). He paid five visits to Slovenian territory, for the first time in 1872 to conduct field research in Gorizia and Gradisca and Carniola. Baudouin de Courtenay quickly learned Slovenian and successfully integrated himself into the local social environment. He reported on his research in the feuilleton of the Gorizia-based newspaper *Soča*. His articles, which appeared under the common title *Nektere opazke ruskega profesorja* (A Few Observations Made by a Russian Professor) between December 1872 and July 1873 and were subsequently published as an independent book, offer an interesting insight into the then society of Gorizia and Gradisca and Carniola from the perspective of a foreign observer. Baudouin de Courtenay wrote about the experiences and challenges associated with his research. The environment in which he conducted his fieldwork received him with mixed emotions, ranging from enthusiasm and eagerness to help to distrust, insults, and denunciations. Many, especially people from the countryside, struggled to understand Baudouin de Courtenay's intentions and looked upon him with unease or doubt. Such an attitude was a result of a number of factors, such as poor education, the fear of the unknown, and suspicion that he was a snitch. Nonetheless, Baudouin de Courtenay managed to obtain a host of useful information that he would include in many of his publications even ten or more years after bidding farewell to Gorizia and Gradisca. In addition to collecting material, Baudouin de Courtenay portrayed social reality in his newspaper articles and held a critical mirror to the Slovenian community in Gorizia and Gradisca and Carniola by shedding light on the characteristic features of different social groups, for example, farmers, burghers, and the clergy as well as on severe social hardships facing the countryside, which suffered from lack of education, poor responsiveness to technological changes, inadequate infrastructure, and alcoholism. Investigating the relationship to language, he observed a largely negative attitude towards Slovenian and was particularly critical of the self-declared national elite, which used German as its primary language of communication. Especially interesting is his critique of the way how society treated women. Baudouin de Courtenay presented the conditions elsewhere in the world and called for women's emancipation. Displeased with their reflection in Baudouin de Courtenay's mirror, many attacked his writings with scathing criticism and offensive judgments, which they also presented in the press.